

ler, İstanbul 1998, s. 216-225; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 234-236, 273-275; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 251-256; Atilla Çetin, "İstanbul'daki Tekke, Zâviye ve Hânkahlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesika", *VD, XIII* (1981), s. 588; Muharrem Hilmi Şenalp, "Eyüpsultan'da Şeyh Murad Külliyesi", *Lâle, I/1*, İstanbul 1982, s. 22-26; Hatice Aynur, "Saliha Sultan'ın Düşün Töreni ve Şenlikleri", *TT, XI/61* (1989), s. 38; Th. Zarcone, "Histoire et croyances des derviches turkestanais et indiens à Istanbul", *Anatolia Moderna: Yeni Anadolu, II*, Paris 1991, s. 144-145; M. B. Tanman, "Murad Buhârî Tekkesi", *DBİst.A, V*, 514-516; Ekrem Işın, "Melâmilik", a.e., V, 385-386; a.mf., "Nakşibendilik", a.e., VI, 34-35.

M. BAHA TANMAN

ŞEYH MÜFİD

(bk. MÜFİD, Şeyh).

ŞEYH MÜŞTÂK

(ö. 1247/1831-32)

Kâdiriyye tarikatının
Müştâkıyye kolunun kurucusu, şair.

1172 (1758-59) yılında Bitlis'te doğdu. Adı Mehmed Mustafa, mahlası Müştâk'tır. Şeyh Müştâk veya Müştâk Baba diye tanınır. *Âsârü'l-Müştâk* adlı eserinden bu mahlasın kendisine Hoca Neş'et Efendi tarafından verildiği anlaşılmaktadır. 1051'de (1641) Hakkârî'den Bitlis'e göç eden bir aileye mensuptur. Soyu Kâdiriyye tarikatının piri Abdülkâdir-i Geylânî'ye ulaşır. On yaşında iken babası Molla İbrâhim ölünce, Kâdirî şeyhi olan dedesi Molla Süleyman'ın yanında başladığı tahsilini amcası Şems-i Bitlisi gözetiminde sürdürdü. On beş yaşında amcası onu tahsil için yakın dostu Şeyh Hacı Hasan Şirvânî'nin yanına gönderdi. Hüseyin Vassâf, Hacı Hasan Şirvânî'nin Şirvanlı değil Hakkârî civarındaki Şirveli olduğunu kaydeder. Bu durumda onun Bitlis'ten Hakkârî'ye gittiği söylenebilir. Müştâk'ın burada ne kadar kaldığı bilinmemektedir. Ancak hilâfet aldıktan sonra Bağdat'a gidip Abdülkâdir-i Geylânî'nin kabrini ziyaret ettiği kaydedilmekte, bir şiiirinden bu olayın 1198 (1784) yılında gerçekleştiği öğrenilmektedir. Bağdat'ta Nakîbüleşraf Şeyh Hasan'la görüşüp sohbetlerine katılan ve kendisinden feyiz alan Müştâk refakatine verilen kırk dervişle birlikte Bağdat'tan ayrıldı. Hindistan'a doğru seyahate çıkıp Hz. Âdem'in kabrinin bulunduğu inanan Serendîb (Seylan) adasına kadar vardı. Dönüşte hac farızasını ifa

ederek Bitlis'e geldi. Bu dönemde evlendi; iki kızı ve kendisinden sonra tarikatı sürdüren Edhem adlı bir oğlu oldu.

Erzurum, Trabzon, Ankara yoluyla muhtemelen 1203'te (1789) İstanbul'a gidip uzun yıllar burada kalan Şeyh Müştâk şehrin kültür çevreleriyle yakın dostluklar kurdu. Âkif Paşa ve Hoca Neş'et Efendi gibi şahsiyetlerle tanıştı. Hoca Neş'et'ten *Meşnevî* okudu. II. Mahmud'un teveccühlerini kazanıp has nedimleri arasında yer aldı. Konya'ya geçerek Çelebi Efendi'den sikke giydi. Bir süre Eyüp'te Selâmi Efendi Tekkesi şeyhliğine vekâlet etti. Daha sonra Erzurum'a yerleşip buradaki konağında ve memleketi Bitlis'te açtığı dergâhta irşad faaliyetini sürdürdü. 1810 ve 1814 yıllarında tekrar İstanbul'a gittiği kaydedilmektedir. Fransızlar'ın Mısır'a saldırmaları üzerine Sadrazam Yûsuf Ziyâeddin Paşa'nın ordusuna katılarak Mısır'a gitti. Bu sırada Şam ve Kudüs'ü ziyaret etti. 1247 (1831-32) yılında İstanbul dönüşü Bitlis'e giderken Muş'ta uğradığı bir saldırı sonucu ölen Şeyh Müştâk burada defnedildi. "Zevk-i tâm" ibaresini vefatına tarih düşüren Hüseyin Vassâf onun Erzurum, Bitlis ve Muş çevresinde 200.000'e yakın dervîşi olduğunu, şöhretini kıskanan Ye-zîdiler tarafından öldürüldüğünü söyler. Bu konuda başka rivayetler de vardır. Hüseyin Vassâf *Risâle-i Müştâkıyye* adıyla menâkıbnâme türü bir eser kaleme almıştır.

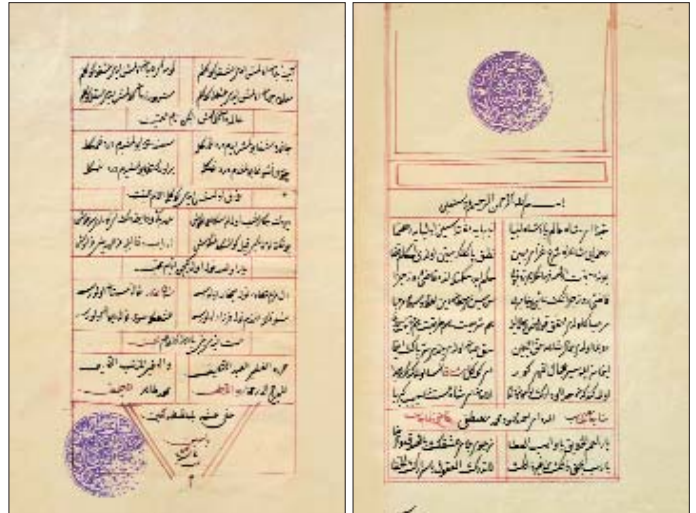
Şeyh Müştâk'ın şeyhi Hacı Hasan Şirvânî, XIX. yüzyılın büyük sûfi şairi ve Kâdiriyye'nin Şemsîyye kolunun piri Osman Şems Efendi'nin müşşidi Abdürrahim Ünyevî'nin de şeyhidir. Şeyh Müştâk doğu illerinde çok sayıda mürid yetiştirmiş, oğlu Edhem Baba'nın yanı sıra İstanbul Etyemez-

de Gümüş Baba Dergâhi şeyhi Seyyid Sadullah Efendi, Hasekî'de Paşmak-ı Şerif Dergâhi şeyhi Musullu Baba Efendi, Mehmed Cemal ve Ahmed Cemal Paşa ile Erzurum'da İbrâhim Efendi'ye hilâfet vermiştir. Tarikatı İstanbul'da oğlu Edhem Baba ve halifeleri Saçlı İbrâhim Efendi, Hoca Rahim Efendi, Bitlisli İbrâhim Efendi, Keşfi Osman Efendi Dergâhi şeyhi Mehmed Müştâk Efendi, Cebbarzâde Süleyman Neyyir Bey tarafından sürdürülmüştür. Aşk ve cezbe sahibi bir sûfi olarak tanınan Edhem Baba 3 Ocak 1887 tarihinde vefat etmiş, Karagümrük'teki Kabakulak Kâdirî Dergâhi'na defnedilmiştir.

XIX. yüzyılın mürettep divan sahibi birkaç sûfi şairinden biri olan Şeyh Müştâk, taşrada yetişmesine rağmen dili İstanbul'da yetişen dönemin şair ve edipleriyle aynı düzeydedir. *Âsârü'l-Müştâk* adlı kitabından ve divanındaki bazı şiirlerden müzikî alanında da ileri derecede bilgi sahibi olduğu, bu alandaki bilgilerini müşşidi Hasan Şirvânî'den aldığı öğrenilmektedir. "Me'vâ-yı nâzenine kim elf olursa efser / Lâbüd olur o me'vâ İslâmbol ile hemser" beytiyle başlayan beş beyitlik istihracnâme türündeki bir gazelinde birtakım remizler ve ebcedle 1341 (1923) yılında Ankara'nın başşehir olacağını keşfen bildirdiğine inanılır. Şiiirdeki bu remizlerin Konya mebusu ve müfessir Mehmed Vehbi Efendi tarafından çözüldüğü kaydedilmektedir. Şeyh Müştâk'ın Kâdirî tarikatına mensup sûfilerin yanı sıra Hacı Bayram-ı Veli'ye özel bir muhabbet beslediği görülmektedir.

Şeyh Müştâk ile Âkif Paşa arasında yakın ilişki olduğu, Şeyh Müştâk'ın, "Olsa Âkif gibi şi'r ile şehir ey Müştâk / Şuarâ pâdişeh-i muhteşem olmaz da n'olur" beytin-

Şeyh Müştâk divanının ilk ve son sayfaları (Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 403)

den de anlaşılmalıdır. Bu bilgiye dayanarak Âkif Paşa'nın, "Şeyh Müştâk'a Cevabnâme" başlığını taşıyan ve muhatabına ağır ithamlarda bulunan mektubunun Şeyh Müştâk'a yazıldığı kabul edilmiştir. Ancak Hüseyin Vassâf, İbnülemin Mahmud Kemal'den naklen bu mektubun Müştâk adlı başka birine yazıldığını kaydeder. İbnülemin'in tesbitine göre mektup, Âkif Paşa'nın Pertev Paşa'nın ardından Dahiliye Nezâreti'ne tayininden kırk gün sonra 1837 yılında kaleme alınmıştır. Şeyh Müştâk 1832'de öldüğüne göre bu mektuptaki suçlamaların muhatabı olması mümkün değildir (mektubun metni için bk. *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi*, I, 418-421).

Eserleri. 1. Divan. Divan edebiyatı nazım şekillerinin hemen hepsini kullanan Şeyh Müştâk'ın divanında 251'i aşkın gazel, sekiz kaside, altı mesnevi, 246 müfred ve diğer nazım şekilleriyle birlikte 605 Türkçe, altmış civarında Farsça şiir bulunmaktadır. Divanda her harfin ilk şiirinin münâcât veya na't olması dikkat çekmektedir. Üç yazma nüshası tesbit edilen divan (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Manzum, nr. 403, 404; İÜ Ktp., TY, nr. 3821) basılmıştır (İstanbul 1264). Matbu divan 500 Türkçe, elli beş Farsça şiir ihtiva etmektedir. Divandaki Türkçe şiirler matbu nüsha esas alınarak Mehmed Kemal Gündoğdu tarafından yayımlanmıştır (*Müştak Baba, Divan*, İstanbul 1997). Ahmet Doğan, *Müştak Türkçe Şiirlerinde Divan ve Tasavvufî Unsurlar* adlı bir doktora çalışması yapmıştır (1992, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). **2. Âsarü'l-Müştak esrârü'l-uşşâk.** Bir çeşit aile tarihi veya hâtirat niteliğindeki eser (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2421) M. Kemal Gündoğdu – Azmi Gündoğdu'nun *Şems-i Bilisî* adlı çalışmalarında (Ankara 1992) özetlenmiştir. Şeyh Müştâk'ın *Mektûbât-ı Kimyâ-yı Müştâk ve Farsça Bahârname* adlı iki eseri daha bulunduğu kaydedilmekteyse de (*Osmanlı Müellifleri*, II, 420-421; Hüseyin Vassâf, *Risâle-i Müştakıyye*, vr. 9^a) bunların nüshalarına henüz rastlanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müştak Baba, *Divan* (haz. Mehmed Kemal Gündoğdu), İstanbul 1997, hazırlayanın girişi, s. 7-75; Fatîh, *Tezkire*, s. 375-376; *Osmanlı Müellifleri*, II, 420-421; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz), İstanbul 2006, I, 155-170; a.m.f., *Risâle-i Müştakıyye*, Süleymaniye Ktp., Yazma Başlıklar, nr. 2320; Suphi Men-teş, *Divân-ı Müştak Baba: Hayatı ve Eserleri* (nşr. Mustafa Özkul), İstanbul 1972; Mâhir İz, *Yılların İzi*, İstanbul 1975, s. 136-137; *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi* (haz. Mehmet Kaplan v.dğr.), İstanbul 1977, I, 418-421; Halûk Nurbakî, *Türki-*

tan'dan Türkiye'ye Anadolu Mucizesi, İstanbul 1990, s. 68-69; Ahmet Doğan, *Müştak Baba: Hayatı ve Edebi Şahsiyeti*, Ankara 1995; Kemal Yavuz, "Müştak Baba ve Na'tları", *İlmî Araştırmalar*, sy. 5, İstanbul 1997, s. 259-277; Murat Bar-dakçı, "İthal Malı Nostradamus'u Birak Yerli Malı Müştak Baba'ya Bak", *Hürriyet Gazetesi*, İstanbul 17 Nisan 2005; Nihat Azamat, "Kâdiriyeye", *DİA*, XXIV, 134.

AHMET DOĞAN

ŞEYH SADÛK

(bk. İBN BÂBEVEYH, Şeyh Sadûk).

ŞEYH SAFÂ CAMİİ

Diyarbakır'da
XV. yüzyıla tarihlenen
Akkoyunlu yapısı.

Urfakapısı civarında yer alır ve Safâ, Parlı, İpariye, İparla, Palo adlarıyla da anılır. İnşa tarihi ve bânisi kesin olarak bilinmiyorsa da Şah İsmâil'in dedesi, Şeyh İbrâhim Safî'nin oğlu Cüneyd-i Safevî'nin arzusuyla Uzun Hasan (1454-1478) tarafından yaptırıldığı kabul edilir. Kapısı üzerinde yer alan beş satırlık Arapça kitâbe 938 (1531-32) tarihlidir ve yapının Âmidli Abdurrahman b. Hacı Hüseyin tarafından yine Âmidli Ahmed adındaki bir mimara tamir ettirildiğini göstermektedir. Evliya Çelebi bu yapıdan İpariye diye söz eder ve yağmurlu havada duvarlarının misk koktuğunu söyler.

Şeyh Safâ Camii, Diyarbakır'daki diğer Akkoyunlu camileri gibi büyük ölçülerde olmayan, fakat bezemeleri ve taş işçiliğiyle ön plana çıkan yapılardan biridir. Caminin harim kısmı, dört adet pâyeye ile mihrap ve giriş duvarına istinat eden ve çapı 12 metreyi aşan tromplu bir kubbeye örtülüdür. Kubbe sekizgen biçimli yüksek bir kasağa oturmakta, bunun üstünde konik bir çatı yer almaktadır. Harim mekânı, iki yanda köşelerde birer pandantifli kubbecik ve ortada beşik tonozla örtülü üç bölümlü birer nefle genişletilmiştir. Caminin harim kısmı iki yan duvarına açılmış üçer pencere, mihrap duvarının köşelerine yakın olan iki pencere, bunların giriş duvarındaki simetrilerinde bulunan pencereler, kapı üzerinde yer alan küçük pencere ve dört adet kasnak penceresi olmak üzere yirmi dört pencereden ışık alan, içi oldukça aydınlık bir yapıdır. Yalın denilebilecek mimarisine ilâve edilebilecek son öğe olan taş mihrabı iki yanı sütunçeli ve üzeri üç dilimli kemer içine on sıra mukarnas kavsaralıdır. Mihrap nişini geometrik de-

senlerin ve yazı kuşaklarının egemen olduğu üç sıralı çerçeveler kuşatmaktadır. Bu niş mihrap duvarının dış yüzünde dikdörtgen bir çıkıntı şeklinde belli olmaktadır. Yapının son derece gösterişli minberi taştan olup geometrik ve bitkisel bezemelere sahiptir.

Caminin son cemaat yeri dört sütun ve yan duvarlarla desteklenen beş kemerlidir. Üst örtüsünü teşkil eden beş kubbe yapının dışından farkedilmemektedir. Bu mekân iki yandan altlı üstlü pencereleri bulunan birer duvarla kapatılmıştır. Ana eksen üzerinde yer alan taçkapı cepheden taşan, iki yanında zarif sütunçeler yer alan bir açıklık teşkil eder. Üstünde hafifçe sivriltilmiş kemer içinde yine sivri kemerli bir pencere vardır. Son cemaat yeri pencereleri ise madenî şebekeli basit dikdörtgen açıklıklar şeklinde olmasına karşılık iki yanlarında, gövdeleri düğümlerle işlenmiş ince sütunçeler ve içleri sekizgenlerden oluşan bezemeler ihtiva eden sivri kemerli bir niş içinde yer alan alınlıklarıyla son derece gösterişlidir. Kapı ile pencereler arasında birer küçük mihrap nişi, sol kısmında ise tek şerefeli, kalın gövdeli taş minare bulunur. Yapıdaki süsleme yoğunluğunun büyük bir kısmını bünyesinde toplayan minarenin kare kesitli kaidesi bazalt, diğer kısımları küfeki taşındandır. Cami ile minare bitişik konumda olmayıp arada hazîre kapısı vardır. Caminin doğu kısmındaki hazîrede yer alan, sekizgen gövdeli ve piramidal külâhlı Abdülcelil Kümbeti'nin bu yapıyla doğrudan bir ilgisi yoktur. Avludaki şadırvan estetikten yoksun olup caminin mimarisine uyumsuzdur.

Caminin kible duvarında farklı desenler ihtiva eden ve döşeme seviyesinden 1,20

Şeyh Safâ Camii'nin minaresi